

GÜN OLUR ASRA BEDEL'DE ÖZNE VE İKTİDAR

Ferhat UZUNKAYA*

Özet:

'Gün Olur Asra Bedel' adlı anlatı, bireyin 'özne' olmaktan çıkarılarak 'nesne'leştirilmesini üzerine kurulu. Aytmatov, anlatıda, insanın trajik yazgısının ana kalkışını 'ev'den toplu rehabilitasyon merkezleri olan Sovyet yatılı okullarına geçiş ile başlatır. Buradan yetişen insanların Sovyetler Birliği'nin yaşaması için ideolojik ve dinsel anlamda koşullanmış ve sloganik söylemlere tutunmuş birer nesne olduklarının altını çizer. Sistemin yaşaması ve gelişmesi için birer 'yakıt insan' olarak görülen bu 'nesne'ler, insanlığın/dünyanın karşısındaki en önemli tehditlerin başında gelmektedirler.

Fransız düşünür Michel Foucault, tarihsel anlamda insanın özneleştirme ilişkilerini özne ve iktidar bağlamında değerlendirerek, insanların özneye dönüştürülme kiplerinin tarihini oluşturur. Bu değerlendirmelerini psikoloji, felsefe, epistemoloji, sosyoloji ve tarih gibi çeşitli disiplinlerden yararlanarak oluşturur. Ona göre bireyin özneleştirilmesi trajiği insanın öteki olması önündeki en önemli sosyolojik çözümlerden birisidir. Çalışmada Cengiz Aytmatov'un 'Gün Olur Asra Bedel' adlı eserini Michel Foucault'nun özne ve iktidar ilişkileri etrafında çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Özne ve iktidar, Michel Foucault, 'Gün Olur Asra Bedel', Cengiz Aytmatov.

Strength and Power in *The Day Lasts more than a Hundred Years*

Abstract:

The narrative titled 'The Day Lasts more than a Hundred Years' is based on the theme of 'one's transformation from a subject into an object. Aytmatov marks, in the narrative, the departure point of human's tragic destiny from the 'home' to the collective rehabilitation centers, the Soviet Dormitories. He underlines that the people growing up in such places are each an object motivated solely by ideological and reli-

* Araş. Gör., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ferhatuzunkaya@ardahan.edu.tr.

gious beliefs and that they act and speak in mottos. These objects, which are regarded as 'fuel humans' for the maintenance and development of the system, constitute the main threat against humanity / the world.

The French philosopher Michel Foucault, depicts the conditions / processes of transforming humans into objects by evaluating humans' subjectification relations in the context of strength and power. He makes this evaluation with the help of such disciplines as psychology, philosophy, epistemology, sociology and history. For him, the tragedy of humans transformation into objects is the most significant sociological phenomenon in the face of becoming an 'other'. In this study, 'The Day Lasts more than a Hundred Years', by Aitmatov is analyzed in the context of strength and power, the terms proposed by Michel Foucault.

Keywords: Strength and power, Michel Foucault, 'The Day Lasts more than a Hundred Years', Chingiz Aitmatov.

1. ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİSİ

1.1. Özne

Bir tarihçi, felsefeci, toplumsal teorisyen ve eleştirmen olan Michel Foucault'nun arkeolojik ve soy kütüksel çalışmalarının konusu "özne"dir. (Öztürk 2014: 5) O, eserlerinde, geleneksel toplumdan modern topluma geçişte insanların özne olarak yaratılma, yani insanın özneye dönüştürülme süreçlerinin arkeolojisini yapar.

Sözlükte, "Bir cümlede bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fail, süje." olarak karşılanaan özne, felsefi anlamda da "Bilinci, sezgisi, düş gücü olan, bazı filozoflara göre de dış dünyaya karşıt olan birey." olarak tanımlanır. (Türkçe Sözlük 2005: 596)

Dil bilimi ve semiyoloji ilişkisinde anlamlandırılan öznenin aksine Foucault'da özne, Fransızca "sujet" (özne) kelimesi baz alınarak aynı zamanda "tebaa", yani tabi (boyun eğmiş) anlamını taşır. "Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor." (Foucault 2005: 63) Böylelikle çeşitli iktidar biçimleri bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Foucault bu tür iktidar biçimlerine, bireyleri özne yapan iktidar biçimleri adını verir. (Foucault 2005: 63)

Çalışmalarında, insanların özneye dönüştüren üç ayrı nesneleştirme kiplerinin tarihini oluşturmaya çalışan Foucault, bunları şu şekilde açıklar.

“Bunlardan birincisi, kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çalışan araştırma kipleridir; örneğin, *grammaire générale* (genel dil bilgisi), filoloji ve dil bilimi alanlarında, konuşan öznenin nesneleştirilmesi. Gene, bu ilk kiple ilgili olarak, refah ve ekonomi analizinde üretken öznenin, emek harcayan öznenin nesneleştirilmesi. Ya da, üçüncü bir örnek olarak, doğa tarihi ya da biyolojide, salt yaşıyor olma olgusunun nesneleştirilmesi.

Çalışmamın ikinci bölümünde, öznenin ‘bölücü pratikler’ diye adlandıracağım pratiklerde nesneleştirilmesini inceledim. Özne, ya kendi içinde bölünmüş ya da başkalarından bölünmüştür. Bu süreç onu nesneleştirir. Bunun örnekleri deli ile akıllı, hasta ile sağlıklı, suçlular ile ‘iyi çocuklar’dır.

Son olarak, bir insanın kendini özneye dönüştürme biçimini incelemeye -şu anki çalışmalarım buna yöneliktir- çalıştım. Örneğin, cinsellik alanını -insanların kendilerini nasıl ‘cinsellik’ öznesi olarak tanımayı öğrendiklerini seçtim.” (Foucault 2005: 58) diyerek araştırmalarının genel temasının iktidardan ziyade özne olduğunu vurgular.

Foucault, özne ile iktidarın birbirinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, öznenin iktidar tarafından şekillendiğini ve iktidar ilişkilerinin özgür özneler tarafından gelişip yayılacağını söyler. Böylelikle “özgür özne”lerin olmadığı yerde iktidar ilişkilerinin de olmayacağı görüşü, öznenin başkaldırma potansiyeli ile eş düzlemde ilerler. Nitekim öznenin özgür olması, özgür eylem alanını yaratması iktidarı sürekli determine ederek kendi yerini sağlamlaştırır. Foucault’nun iktidar ilişkilerinin temelini söylem, etik ve bilgi nosyonları oluşturur. Foucault’ya göre özne, bilgi-iktidar ilişkilerinin tam da ortasında yer alır ve bu ilişkinin sonucunda ortaya çıkar. Böylelikle iktidar-bilgi çözümlemesi olmadan öznenin anlaşılamayacağını söyler. (Çelebi 2013: 513)

1.1.1. Öznenin Yitimi ve/ya Nesneleştirilmesi

Aytmatov, anlatısında, öznenin yitimi ve/ya nesneleştirilmesi meselesini ‘ev’den koparılma/Sovyet yatılı okullarına geçiş ile başlatır. Küçük yaşta ‘ev’in kuşatıcılığından yalıtılarak, Sovyet ideolojisi için birer havariler evi olan okula geçen bireyler, ideolojik anlamda iktidarın birer savunucusu olurken aynı zamanda birer ‘taslak kişi’ hâline de dönüşürler.

“Eskiden insanlar tanrılara inanırdı. (...) Aslında tanrılar da yoktu. Bir efsane, masal, uydurma idi bütün bunlar. Ama bizim tanrılarımız bambaşkadır ve hemen şuracıkta, Sarı-Özek Uzay Üssünde yaşıyorlar. Ve biz bu tanrılarımızla bütün dünyaya karşı övünüyoruz, gururlanıyoruz. Asıl gerçek tanrılardır bunlar. Sabitcan.” (s. 46-47)

Gün Olur Asra Bedel adlı anlatıda, babasının ölümü üzerine Boranlı’ya dönen Sabitcan, çağdaş mankurt kimliği ile tipik bir öteki örneğidir. (Korkmaz 2008: 19) Çocuk denilebilecek yaşta evinden koparılarak Sovyet ideolo-

jisinin yaşaması için yetiştirilen Sabitcan, ideolojik anlamda “donanımlı!” bir sözcü olarak yetiştirilmiştir.

Sovyet yatılı okullarında yetişen bütün gençler gibi Sabitcan da, ideolojik anlamda koşullan(dırıl)mış, derin, kapsayıcı hiçbir düşüncesi olmayan ve daha çok parti broşürleri ve sloganik söylemlerinin birer havarisidir. Babasının ölümünün ve hatta nereye gömüleceğinin bile bir değeri ve hatta hiçbir önemi yoktur. Zira o;

“Gün gelecek, insanlar da telsizle yönetilecekler, tıpkı şimdiki otomatlar gibi. Anlıyor musun, büyük, küçük herkes radyo dalgalarıyla yönlendirilecek. Bu konuda deneylere başlandı bile. İnsanlığın yüksek çıkarları için çalışan bilim çok önemli sonuçlar, çok önemli veriler elde etmiş bulunuyor...” (s. 47)

“İnsan ancak merkezden verilen programlara göre hareket edebilecek. Keyfince yaşadığını, dilediğince hareket ettiğini sanacak ama aslında her şeyi, aldığı nefesi bile yukarıdan verilen programa uygun olacak (...) Çünkü insanın her davranışı, her işi, bütün düşünceleri ve istekleri, her şey, önceden tespit edilecek. (...) Tabii toplumun yüksek çıkarı için olacak bu...” (s. 47-48) şeklinde düşünülmektedir. İnsanın her bilgisinin zihnine merkezden gönderilen sinyaller tarafından yönlendirilmesi, insanın nesneleşmesi meselesinin en önemli göstergelerindedir. Yani insan hiçbir şey düşünmeyecek, hayati atılımlar yapmayacak, dünyayı değiştirmek için ona dokunamayacaktır. Böylelikle kendisi hakkında hiçbir inisiyatifi, bilgi ve birikimi olmayan insan, felsefi anlamda “şeyleşme” dediğimiz boyuta inerek evrenin sonsuz boşluğunda yitip gidecektir.

İktidar'ın baskılayarak özgür eylem alanını yitiren ve iktidar ilişkilerinin yumağına düşen Sabitcan, kurallara artık içsel bir bağımlılığı kalmayan bir özne olarak ortaya çıkar. (Deleuze 2013: 119) Zira o, kendini iktidarı oluşturan öz olarak görür. *“Hadi, kendi sağlığınıza içelim! (...) Kendi sağlığınıza içelim, sağlığımız ülkenin en büyük zenginliğidir. (...) Bizim sağlığımız devletin en önemli servetidir.”* (s. 50)

Kendi varlığını rejimin gelişmesi için birer öz olarak gören Sabitcan, iktidarın her yerde ve her koşulda kendisine kurbanlar sunan cellatlarından ve rejimin yaşaması için kullanılan yakıt insanların varlığından habersizdir.

Cenaze merasimi içerisinde hiç de gereği yokken konuşulan konular köydeki insanları da düşündürmüştür ve hatta korkutmuştur. O bakımdan Yedigey, *“Ya bazı bilim adamları tanrı olmak hırsına kapılmışlarsa? Kendilerini tanrı yerine koyarak bizi yönetmeye kalkarlarsa?”* (s. 49) derken örtük anlamda Sovyet ideolojisinin bir tenkidini yaparken aynı zamanda gelecekte de şüphe eden duruma gelmiştir. Yedigey nezdinde tüm köyde genellikle düşünülen ama Yedigey tarafından dile getirilen bu durum iktidar halkalarının baskıcı ve

zapt edici yönüne dikkat çeker. Köydekilerin de düşündüğü fakat baskıdan dolayı dile getiremediği bu düşünceler Yedigey tarafından dile getirilir. Zaten Yedigey’de bu konuları konuşmaları yaparken sık sık savaş yıllarından kalma madalyalarına güvenir.

İnsanın, kendini yokluğa götüren bu süreci onaması ve celladını kutsayarak yüceltmesi, belli bir bilinç yıkımı ve beyin yıkama etkinliğinin talihsiz bir ürünü olarak ortaya çıkar. (Korkmaz 2008: 19) O bakımdan ideolojilerin insanları “benzeri kılarak” değersizleştirilmesi, insanlığın önündeki en önemli tehlikelerden birisidir.

Babasının cenaze töreni sırasında bile edindiği bilgileri tekrarlamaya çalışan, bildiklerini söylerken karşısındaki küçümseyen tavrıyla Sabitcan, sanki “*aklınız bir şeye ermeyen cahillersiniz, üstelik beni adam yerine koymuyorsunuz, şu eniştem olacak ayyaş da beni boğmaya kalkar, ama bu işleri hepimizden daha iyi bildiğimi görün işte! demek istiyordu.*” (s. 45) şeklinde insanlara üstten bakan bir kimlik boyutundadır. Sovyet ideolojisinin yaşaması için birer havari olan Sabitcan, kendini var eden değerlere sırtını dönerek, kendini yokluğa götüren celladını kutsamış ve hatta ona kurbanlar sunmuştur. Temel hak ve özgürlükleri bile yok sayan/kısıtlayan bir ideolojik görüşün nesnesi konumunda bulunan Sabitcan, insanların *merkezden verilen programlara göre hareket edebilece(ğini)* düşünmektedir. Kendine katılanlarla çoğalan ideolojiler, her zamanda ve mekânda birer havari bulmuşlardır. Bu havari, geçmişin bilgi birikimini reddederek, bilimsel bilgi üreten ideolojilerin yeryüzündeki en önemli temsilcileri konumundadırlar. Böylelikle yalıtık bir yüze dönüşen insan tarihselleşemeyecek, kaybolacaktır.

İdeolojik diktalar söylem birliklerini oluştururken savunulan görüşleri izole ederek farklı perspektifte sunarlar. İnsanların özgür eylem alanlarını yitirdiği, her şeyin merkezden verilen programlara göre hareket edebileceği bir dünyayı *toplumun yüksek çıkarı için* sunan ideolojiler her türlü direnme odaklarını bertaraf etmişlerdir. Söylem birliklerinin oluşturduğu nesnelere ve yok edici bir inisiyatifte ilerleyen ideolojiler, önüne çıkan her şeyi devirmekte ve hatta yıkmaktadır. Sovyet yatılı okullarında okuyan hemen bütün gençlerin sık sık başvurduğu sloganlardan birisi olan yukarıdaki söylem, insanın totaliter rejim/ler karşısında ne denli açmazlar yaşadığının kanıtı niteliğindedir. Ancak vahim olan en önemli durum ise söylem birlikleri oluşturan nesnelere kendinden ve özünden haberdar olmayışlarıdır. Böylelikle Sabitcan, ontolojik bağından, kolektif bilinçten ve insani özden kopmuş, iktidar erkiyle özdeşleşmeye girmiş, onun bir parçasına dönmüştür. (Gariper vd. 2014: 112)

Köydeki insanların gözünde Sabitcan, babasının cenaze merasimine bile bir paket çay getirmeyen, bildiklerini söylerken karşısındakini küçümseyen,

olur olmaz şeyler anlatan, ha bire votka içen, kız kardeşiyle kavga eden bir hiçten öteye gidemez. Zira onlar;

“Bu Sabitcan gevezesini okutup başlarına bela etmişlerdi. İlk bakışta onu bir adam sanırdınız.. Çok şey dinlemişti. Her şeyi bilir görünürdü. Yatılı okullara, enstitülere göndermişlerdi onu. Ama adam olamamış, okumuş cahillerden biri olup çıkmıştı. Övünmeyi, içki içmeyi, kadeh tokuşturmayı çok sever; buna karşılık elinden hiçbir iş gelmezdi. Koskocaman bir sıfır, bir hiçti o!” (s. 22) şeklinde düşünmektedirler. Köylülerin gözünde herkesin yüz çevirdiği yalıtık bir yüz olan Sabitcan ayyaş eniştesi kadar bile olamazken, Sabitcan nezdinde anlatıda insanlar ve sıklıkla Yedigey komunal eğitim sistemini sorgular. Yedigey’in düşünceleri örtük bir Sovyet sisteminin ne denli tahripkâr etkilere yol açtığını göstermesi açısından son derece önemlidir;

“Ne oluyor bu çocuklara? Nasıl bu duruma geldiler? Kazangap’la birlikte onları yazın kavurucu sıcağında, kışın fırtınasında, soğuşunda, okuyup adam olsunlar, Sarı-Özek bozkırında çürüyüp kalmasınlar diye, ‘Bizi gereği gibi okutmadılar; eğitmediler.’ demesinler diye, Kumbel’deki yatılı okula götürmemişler miydi? Onları okula gönderirken bekledikleri sonuç bu muydu? Umduklarının tam tersi bir sonuç almışlardı.. Niçin? Nasıl böyle olmuşlardı? Yüzlerine bakılmaz insanlar hâlinde yetişmelerinin sebebi neydi?” (s. 40-41)

Yedigey’in okuyup adam olsunlar diye okullara gönderilen çocukların neden bu kadar derin açmazlarda olduğu, neden kendi ölüsünü bile gömmekten aciz olduğu soruları sıklıkla zihnini kurcalar.

Romanda, mitik dönemde başına şiri geçirilerek mankurtlaşan Colaman’ın çağdaş görüntü tipi konumundaki Sabitcan, başına şiri geçirilmemiş çağdaş bir mankurttur. O mitik dönemdeki Nayman Ana’nın mankurt oğlu Colaman gibi, kendisini kurtaracak olan bütün anımsama girişimine kapalıdır. (Korkmaz 2008: 33) Aytmatov, anlatısında geçmiş ile şimdinin değişmez gerçeklerini öne sürerken eserini mitik dönem altyapısı üzerinden mankurt motifi ile temellendirir. Bu bakımdan dünya var olalı beri değişmez olan özne-iktidar ilişkisinin altını sıklıkla çizmek ister.

1.2. İktidar

Michel Foucault’da özne ve iktidar arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. İktidar yalnızca kurumsal ilişkiler içerisinde tepeden bakarak birkaç alanda özneyi denetimi altına alan yekpare bir yapı değil, bunun ötesinde gündelik yaşama, öznenin zihnine ve hareketlerine sirayet eden bir kurumdur. (Özma- kas 2014: 56) Ona göre iktidar, bireylerin ya da grupların (delilerin, hastaların, suçluların, çocukların vb.) davranışlarının yönlendirilme biçimi, yani bir “yö- netim” (gouvernement) sorunudur. (Foucault 2005: 21)

İktidar ilişkilerinin her yerde olduğunu söyleyen Foucault'nun iktidara bakışı iki dönem altında toplanabilir. Birinci dönem *Deliliğin Tarihi*'nde (1961) geliştirilen -ve *Hapishanenin Doğuşu*'na (1975) kadar süren- iktidar anlayışıdır. Bu dönemde Foucault için iktidar, daha ziyade baskıcı bir yapıyı adlandırmakta kullanmıştır. İkinci dönemiyse *Cinselliğin Tarihi* (1976) kitabında somutlaştırılabilir. Foucault bu dönemde iktidarın yalnızca baskılayıcı olduğu varsayımını bir yana bırakmış, iktidarın özneyi baskılananın yanı sıra ürettiği bir boyutu da olduğunu dile getirmiştir. (Foucault 2005: 57)

İktidarın özneye boyut kazandırdığı görüşünü daha sonraları benimseyen Foucault, iktidarın bireyleri geliştirdiğini, ürettiğini söyleyerek geleneksel anlamda iktidar anlayışını farklı bir perspektife oturtmuştur.

Bireyleri özne yapan iktidar biçimini, *"Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder."* (Foucault 2005: 57) şeklinde açıklar.

Michel Foucault, iktidar ilişkilerinin içeriğini anlamak için, direniş biçimleri ve bu direniş biçimlerini ayırtırmaya yönelik araştırmaların olması gerekliliğinden bahseder.

Genel olarak tarihte üç tip toplumsal müdahaleden bahseden Foucault, bunları şu başlıklar altında toplar. *"Ya tahakküm biçimlerine (etnik, toplumsal ve dinsel) karşı yürütülen mücadeleler, ya bireyleri ürettikleri ürünlerden ayıran sömürü biçimlerine karşı yürütülen mücadeleler, ya da bireyi kendisine bağlayan ve bu şekilde diğerlerine tabi kılan duruma karşı yürütülen mücadeleler (tabi kılmaya karşı, öznellik ve boyun eğdirme biçimlerine karşı mücadeleler)." (Foucault 2005: 63)*

Ona göre öznelere özgür olmadıkça iktidar ilişkilerinden söz edilemez. İktidar hem yaratır, hem bastırır, ama bastırmadan önce yaratır; çünkü bastırıldığı nesnelere-bireyler büyük ölçüde kendisinin ürünleridir. (Canpolat 2005: 101) Böylelikle iktidar ilişkilerinin çokluğu, kesişmeleri kırılğanlıkları ve tersine çevirebilirlikleri tüm davranış alanlarını tıkayan ve tek yanlı olarak yönlendiren bir iktidarın var olmadığı anlamına gelir. (Foucault 2005: 22)

"İktidar, mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir: eyleyen öznelere davranışlarının kaydolduğu imkân alanı üzerinde yer alır: kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırlar, aşağı yukarı muhtemel hâle getirir; uç noktalarda kısıtlar ya da mutlak olarak engeller; ancak eylemde buldukları ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da öznelere üzerinde eylemde bulunma biçimidir. Başka eylemler üzerindeki bir eylem kümesi." (Foucault 2005: 74)

Ona göre iktidarı yaratma biçimleri bilgi ve söylem birliklerinin oluşumuyla şekillenir. O bakımdan Foucault, bilgi-iktidar ilişkilerinin altını sıklıkla çizer.

Gün Olur Asra Bedel adlı anlatıda iktidar, daha çok piramit şeklinde görülür. En altın bir üstünü determine ederek oluşturduğu bir model olarak işlenen iktidar ilişkilerinde en tepedekilerin/ideolojilerin özgür özneler sayesinde hayatta kalması eytişimsel bir ilişki bağlamında görülür.

Anlatıda öznenin yitimi ve/ya nesneleştirilmesi izleği, Sovyet yatılı okulları ile başlatılırken, daha sonra ideolojinin bilimsel bilgi üretme potansiyeli ile gelişir. Anlatıda iktidar ilişkileri daha çok görülmeyen ama çok fazla hissedilen bir ilişkiler yumağı hâlinde görülür.

1.2.1. Bilgi-İktidar İlişkisi

Michel Foucault, iktidarın bireyleri kategorize ederek onlar üzerinden varlığını idame ettirme yönünü dikkatlere sunar. Ancak Foucault'da iktidar kavramının derin niteliksel ayrımları vardır. Foucault'da bilgi ile iktidar birbirine eklenmiş; iktidar bilgiyi, bilgi de iktidarın devamlılığını sağlar.

“Çünkü iktidar ve bilgi karşılıklı olarak birbirlerini içerimlerler; karşılığında bir bilgi alanı oluşturmayan iktidar ilişkisi olmadığı gibi iktidar ilişkileri varsaymayan ve oluşturmayan bilgi de yoktur. Bu bilgi alanının ve hakikatlerinin oluşturduğu söylemin üretimi, birikimi, dolaşımı ve işleyişi olmadan iktidar ilişkileri ne yerleştirilebilir ne güçlendirilebilir ne de yürütülebilir.” (Foucault 2005: 18)

Bu eytişimsel bütünlükte iktidarın var olabilmesi için öznelere özgür olması gerekmektedir. Yani iktidarı oluşturan söylem birliklerinin özgürce dile getirilmesi gerekir. İktidarın her yerde olduğunu söyleyen Foucault, iktidar ilişkilerinin piramit şeklinde kurulmuş en alttan en üste kadar birbirini determine ederek ilerler. Söylem birliklerinin yani bilgi üretimi kurulduktan sonra iktidar kendini güvende hisseder.

“‘İnsan’, ‘ruh’, ‘birey’, ‘insan bilimleri’ (insanın bilimsel bilgisi) gibi modern kavramlar da aslında iktidarın insan bedenini kuşatmak için geliştirdiği söylemin, yani bilgi-iktidarın bir ürünü, bilgi ve iktidar ilişkilerinin eklenmediği bir öge, iktidarın bilgiyi ortaya çıkardığı, bilginin de bu iktidarı genişletip güçlendirdiği bir çarktır. Öznelik, kişilik, bilinç gibi kavramlar ve analiz alanları bu öğeden çıkarılmıştır.” (Foucault 2005: 19)

Devletler/iktidarlar çok geniş coğrafyalarda yaşamlarını idame ettirmeleri için kendi bilimsel bilgilerine, hakikat yasalarına, söylem birliklerine ve özgür öznelere ihtiyaç duyarlar. Foucault'ya göre iktidar bilgi üretir bilgi de iktidarın yayılmasına neden olur. O bakımdan bilginin dolaşma ve işlev görme biçimi, bilginin iktidarla ilişkileri aynı zamanda bilgi rejimini doğurur;

“Gün gelecek, insanlar da telsizle yönetilecekler, tıpkı şimdiki otomatlar gibi. Anlıyor musun, büyük küçük herkes radyo dalgalarıyla yönlendirilecek. Bu konuda deneylere başlandı bile. İnsanlığın yüksek çıkarları için çalışan bilim çok önemli sonuçlar, çok önemli veriler elde etmiş bulunuyor...” (s. 47)

Bakış açısını daraltan tek yönlü yapısı, sürekli öteki yaratma ve yok etme mantığı üzerine kurulan ideolojiler, bu sürekli savaşta tezlerini savunmak için, özgür iradesini yönetime devretmiş; düşünmeyen, kendine özgü inisiyatif hakları olmayan, kişilere büyük ihtiyaç duyar. (Korkmaz 2008: 97)

Gün Olur Asra Bedel adlı anlatıda, ideolojik anlamdaki kitlesel bilgi üretim merkezlerinden en önemlisi Sovyet yatılı okullarıdır. Burada okuyan gençler Sovyet ideolojisinin yaşaması ve gelişmesi için son derece donanımlıdır. Sovyet ideolojisinin kendi bilimsel bilgisinin üretildiği yer olarak yatılı okullar birer kalkış noktasıdır.

Slavoj Žižek (2011: 180), öznenin kendisine verilmiş olanı seçmek zorunda olduğunun üzerinde sıklıkla durur. Böylelikle seçme hakkı olmayan, kendine dayatılan rejimi kabul etmek zorunda olan kalabalıklar, özneleşme serüvenlerini daha en başından sekteye uğratmışlardır.

Sabitcan sürekli okulda öğrendiği bilgiler ile konuşur. Rejimler “yakıt insan” ya da “kurban” olarak adlandırdığı havarileri genellikle okullarda ve siyasi partilerde bulurlar. Sabitcan’ın komünal eğitim sisteminden geçerken öğrendiği bilgiler suni/yapay durumdadır. O sürekli sloganlar eşliğinde konuşur;

“Gün gelecek, insanlar da telsizle yönetilecekler, tıpkı şimdiki otomatlar gibi (...) İnsanlığın yüksek çıkarları için çalışan bilim bu güce erişmiştir işte! (...) Kendi sağlığımıza içelim, sağlığımız ülkenin en büyük zenginliğidir. Bizim sağlığımız devletin en önemli servetidir.” (s. 47-50)

Sloganik söyleme tutunan varlık, özünü var eden değerler sisteminden koparak kendine günü birlik bir duyuş mesabesi alır. Günü birlik düşünen, geçmiş kuşaklarla bağlantı kuramayan hiçbir birey geleceğin yaratıcı ve yaşatıcı gücünden yararlanamayacağı gibi köksüzlük ve yoksulluğa da uğrar. Bu durumda evrensel bir ortak bellek olarak ortaya çıkan, yaşayanların canlı hatıraları ile “kökenin” kutsal anlatıları arasındaki farkın giderek açıldığı ve Jan Vansina’nın sözünü ettiği “kayan boşluk” olayı gerçekleşmiş olur. (Asmann 2001: 79) Michel Foucault’ya göre iktidarın var olabilmesi için öznelin özgür olması gerekmektedir. Yani iktidarı oluşturan söylem birliklerinin özgürce dile getirilmesi gerekir. İktidarın her yerde olduğunu söyleyen Foucault, iktidar ilişkilerinin piramit şeklinde kurulmuş en alttan en üste kadar birbirini determine ederek ilerler. Söylem birliklerinin yani bilgi üretimi kurulduktan sonra iktidar kendini güvende hisseder.

Kendi bilimsel bilgisini üreten rejim insanları da bu bilgilere adapte ederek onlar üzerinden *bütünlükçü ideoloji kavramı*(nı) ve kendi hayatlarını garanti altına almak ister. (Mannheim 2008: 80) Babasının cenaze merasimi sırasında toplum içerisinde dile getirdiği bu düşünceler ortamın bütün mistik havasını değiştirerek tanrıya inanmadığı söyler. Ancak Sabitcan'ın tanrıya değil kendi toplumunun inandığı tanrılara inanmadığı görüşü hemen akabinde gelişir. Onun gerçek tanrıları *hemen şuracıkta, yani başımızdaki uzay alanında*'dır. Uzay alanında yaşayan tanrıların ideolojik anlamda bireye ne denli etki ettiğinin ideolojik anlamda ne kadar güçlü olduğunun göstergesidir. Uzay istasyonu ile ilgili sürekli bilgiler sunan Sabitcan, bir konuşmasında Yedigey'in "cahilliğini" yüzüne vurarak "*Yedike, orada her şey telsizle idare edilir. Komutlar yerden, yönetim merkezinden verilir ve her şey telsizle idare edilir, anlıyor musun? Uzay gemisinde pilot bulunsa bile yönetim yine telsizle olur.*" (s. 45)

Sabitcan'a empoze edilmiş bu "yeni tanrıların" varlığı ideolojik anlamda rejimin bilimsel bilgi üretimindeki başarısının ne denli geniş alanlara yayıldığı ve insanların zihinlerini ne denli tahrip ettiğinin görülmesi açısından son derece önemlidir.

Althusserr (2003: 54), devletin tek bir baskı aygıtı olmasına karşın, birçok ideolojik aygıtı olduğunun altını çizer. Böylelikle baskıcı devlet, bir merkezden yönetilen ve merkezleşmiş bir beden, yani organik bir bütün olarak kendini gösterir.

Kazangap'ın vasiyetini yerine getirmek için gittiği Ata-Beyit'in çitlerle çevrilmesi sonucu eli kolu bağlanır. Tansıkbayev için yaptığı mücadeleyi Ata-Beyit için de yapmak için Sabitcan'dan destek bekler: "*Sen okumuş bir adamsın ve il merkezinde görevin var, Tanrı'ya şükür ağzın iyi laf yapar, herkesle konuşabilirsin... Çeşit çeşit kitaplar okumuşsun.*" (s.411) Sabitcan'dan umduğu yanıtı alamayan Yedigey, üstüne üstelik Sabitcan'ın alaycı ve küçümser söz ve tavırlarından da nasibini alır;

"-Bunların hepsi masal Yedike, eski masal. Adamlar burada dünya çapında, uzay çapında meselelerle uğraşıyorlar, sen de tutturmuşsun 'Mezarlığımız, Ana-Beyit'imini!' diye Kime ne senin mezarlığından? (...)

-*Bak ihtiyar, senin bu masalların, bu boş şeyler beni hiç ilgilendirmiyor. Ana-Beyit umurumda değil benim, bana hiç güvenme.*" (s. 412)

Mankurt oğlu tarafından öldürülen Nayman Ana'nın defnedildiği mekân olarak Ata-Beyit, toplum için ölüm karşısındaki en önemli tinsel mekânlar dandır. Ata-Beyit ile girilecek her ilişki, kendilik değerleri sağlayacak, ontik anlamda tarihselleşecek bireyler yaratacaktır. Ancak Sabitcan iktidarın bilgi nosyonuyla *adamlar burada dünya çapında, uzay çapında meselelerle uğraşıyorlar* diyerek karşı çıktığı bu tinsel mekân, bilgi iktidar ilişkilerinde ik-

tidarın bilimsel bilgisinin bireyler tarafından ne kadar da içselleştirildiğinin bir kanıtıdır. Zira iktidarı elinde bulunduranlar, inancı etkileyebilme olanağını tekrarlamının gücü ve sayesinde kazanırlar. (Russell 2014: 133)

Anlatıda Uzay İstasyonu bilimsel bilgi üreten rejimin en önemli mabetlerinden bir diğeridir. Burada ABD ile beraber uzaya astronot gönderen Sovyetler Birliği kendi bilimsel bilgilerini okullar aracılığı ile yayarak, insanları bu bilimsel bilgilere inandırmak istemiştir.

Ancak astronotların uzayda yeni yerler ve uygarlıklar keşfetmesinin sonucunda, yeryüzündeki güçleri/otoriteleri sarsılacağı görüşü üzerine taraflar uzlaşarak, Ortak Yönetim Merkezinden Parite Yörünge İstasyonuna yeni bir mesaj göndererek kozmonotları uzay boşluğuna terk etmişlerdir.

Rejim ve ülkelerin çok geniş coğrafyalarda yaşamlarını devam ettirme ve insanları kendi bilimsel doğrularına inandırmaları totaliter sistemlerin olmazsa olmazlarından.

Amerikan-Sovyet ortak uzay istasyonu “*Her şeyden önce dünyaya dönmelerine izin verilmeyen astronotların kaderleriyle oynanmış, bununla da yetinmeyerek bütün dünyanın yani bütün insanların belki de kurtuluşunu temin edecek bilgileri almaları engellemişlerdir.*” (Söylemez 2002: 39)

Rejimin her türlü direniş odaklarını yok etmek uğruna insanlara yeni tanrılar sunarak bu tanrıların varlığına inandırması rejim diktasının insanları nesneleştirerek birer öteki hâline dönüştürdüğünün kanıtıdır.

Foucault’ya göre bilgi, iktidarı şekillendirerek daha geniş alanlara yayar. Bu alanlarda iktidarın kurulma biçimleri bilgi üretme biçimleriyle doğru orantılıdır. İktidar çözümlerinin ana kalkışını bilgi ile başlatan Foucault, her iktidarın kendine has bilgi çeşitleri ürettiğini söyler. Foucault’ya göre “*Bilim, aydınlanma düşünürlerinin aksine bir özgürleştirme aracı değil, aksine iktidarın denetim mekanizmalarından biridir ve bireyleri hapseder.*” (Çelebi 2013: 515)

1.2.2. Biyo-iktidar ve/ya Disiplinci İktidar

Michel Foucault (2005: 16), geleneksel anlamda iktidar anlayışını (hukuksal-söylemsel) 17. yüzyılın sonundan itibaren farklı bir perspektife oturur. Foucault, negatif ve sınırlayıcı olan ve hükümranın yaşama hakkı üzerinde söz sahibi olmasıyla tanımlanan hukuksal-söylemsel modelin iktidar anlayışının tersine, bu yeni iktidar biçimini üretken, yaşamı desteklemeye, yaşamın sağladığı güçleri sınırlamaya değil arttırmaya yönelik, yani pozitif olan bu yeni iktidarı *biyo-iktidar* olarak adlandırır.

Foucault’ya (2005: 16-17) göre biyo-iktidar yaşama iki biçimde müdahale eder: insan bedenine bir makine olarak yaklaşan birinci biçimi “disiplinci”

bir iktidardır. Foucault'nun "bedenin anatomo-politiği" olarak adlandırdığı bu biçimin amacı, insan bedenini disipline etmek, yeteneklerini geliştirmek, daha verimli ve uysal kılmak ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmektir. "Nüfusun biyo-politiği" olarak adlandırdığı ikinci biçimi ise bedene bir doğal tür olarak yaklaşır ve nüfusu düzenleyici bir denetim getirir.

Foucault, biyo-iktidar anlayışının Damiens'in işkencesi ile başladığını düşünür. Fransız bir ev hizmetçisi olan Robert-François Damiens, Fransa Kralı XV. Louis'i öldürme girişiminde bulunmuş bu girişimi sırasında yakalanarak Damiens'a Paris parlamentosu tarafından kral katili (regicide) hükmü verilmiş ve işkence yoluyla idam edilmiştir.

17. yüzyılın sonlarında gerçekleşen bu olayda erki elinde bulunduran kişiler insanların yaşamına ve ölümüne müdahale ediyorlardı. Halkın gözünün önünde işkenceye tabii tutularak idam edilen Damiens'in idamı iktidarın baskıcı yönünü insanlara izlettirmesi üzerine kurulur. İktidar telkin eder ve gösterir. Ölüm ve yaşam arasındaki çizgiye hâkim olur. Bu döneme kadar önemli olan suçludur.

Ancak 17. yüzyılın sonundan itibaren iktidar anlayışı değişikliğe uğrayarak daha önceki dönemde ölüm-yaşam arasındaki çizgiyi üretken ve yaşamı destekleyen bir hâle gelmiştir. Yani biyo-iktidar anlayışında önemli olan suçlu değil suçun kendisidir. Bu yeni iktidar biçiminin amacı ise itaatkâr, kuralları, düzeni ve kendini kuşatan otoriteyi içselleştirmiş bir birey yaratmaktır. (Foucault 2005: 101) Bu bakımdan Michel Foucault hapishaneler ve delilik üzerinde sıklıkla durmuştur.

Yaşamı *normalleştirme* üzerine kurulan bu yeni iktidar biçiminde kendine yeni bir toplum oluşturur. Yani özgür özneleri belli bir norma uymaya zorlayarak onları normalleştirmeye çalışır. Böylelikle 18. yüzyılın başlarından itibaren meydana gelen bu gelişmeler neticesinde insan bedenine, cinselliğe, aileye, okula, orduya, fabrikalara vb. yayılan bir iktidar ağı meydana gelmiştir. (Foucault 2005: 103)

Anlatıda, baskıcı sistemin 'potansiyel tehdit' olarak gördüğü Abutalip Kuttubayev, *ikinci kuşaktan klasik Kırgız öğretmenlerini temsil eder* (Kolcu 2008: 76) Abutalip, öğretmenlik görevleri sırasında sürgünler yemiş, askerlik sırasında esir düşmüş ve en sonunda Boranlı'da kendine bir yer bulmuştur. Boranlı'ya gelmesinin ardındaki sebeplerden en önemlisi şüphesiz savaşta Almanlara esir düşmesidir. Esir kamplarından kaçarak ülkesine dönen Kuttubayev, bütün suçlamalardan berat etmiş ve öğretmenlik görevine savaştan sonra da devam etmiştir. Ne yazık ki savaş sırasında esir düştüğünün üstünü bir türlü kapatamamış bu makûs talih onun peşini bir türlü bırakmamıştır.

Abutalip, bir gün coğrafya dersinde Avrupa coğrafyasını anlatırken öğrencilerden birisi ayağa kalkarak Kuttubayev'in askerde esir düştüğünü yüzüne vururcasına söylemesi ve onunla alay etmesi anlatıda biyo-iktidar halkalarının okullara kadar indiğinin en açık göstergelerindendir;

-Öğretmen, demek siz Almanlara esir oldunuz?

-Evet, ne olmuş esir düştüysem?

-Niçin beyninize bir kurşun sıkıp kendinizi öldürmediniz?

-Niçin öldürecekmişim kendimi? Yaralıydım zaten!

-Düşmana tutsak olmak yasaktı, kesin emir verilmişti bu konuda!

-Kim vermişti bu emri?

-Yukarıdan verilmişti.

-Sen nerden biliyorsun?

-Her şeyi bilirim ben. Bizim eve Alma-Ata'dan, hatta Moskova'dan gelenler olur. Demek ki siz emirlere karşı geldiniz?" (s. 131)

Görüldüğü gibi yukarıdaki alıntıda biyo-iktidar görüntü düzeyleri kendini gençlerin zihninde canlı bir şekilde tutarak onları hakikat yasasıyla kendi gerçeğinin eşliğinde bırakır.

Sovyetler devrinde gençlere ilk önce kahramanlık psikolojisi aşılama yönelindiğini söyleyen Aytmatov, kahramanlığı, ilk önce vatanseverlik; ikinci olarak da düşmana karşı oldukça merhametsiz ve sert davranmak olarak algıladıklarını dile getirir. (Aytmatov vd. 2002: 150)

Okuldaki bu olayın duyulmasıyla beraber Abutalip soruşturma geçirir ve eski bir savaş esirinin yeni yetişen nesle öğretmenlik yapacak moral değerlere sahip olmadığı (s. 132) gerekçesiyle okuldan ayrılmak zorunda bırakılır.

Rejim tehdidi karşısında dışlanan, yalıtılan ve kendiliğini yaşamaya izin verilmeyen bireylerden biri olan Abutalip, tüm gücünü kendilik bilincinden alır. (Deveci 2009: 256) Kendilik bilincinin kurucu işleviyle ilk önce çocuklarını ve çevresini düzeltmeye çalışır.

Herkesin birbirini şikâyet ettiği, kurbanlar bularak/sunarak yükseldiği bir ortamda Abutalip'in başına gelenler bunlarla da kalmamıştır. En son olarak Boranlı'ya gelen Abutalip, Yedigey ve Kazangap ile kısa zamanda sıkı dost olur. Boranlı'da Abutalip Yedigey'e sık sık komünal eğitim sisteminin ve yatılı okulların eleştirisini yapar. Son olarak da çocuklarına armağan olarak bırakacağı eski anılarını yazdığı defterin şikâyet edilmesi üzerine köye müfettişler gelerek Kuttubayev'i tutuklamaya kalkarlar. *Akdoğan bakışlı müfettiş* (s. 215) tarafından sorguya çeken rejim, ilk olarak kendine eski bir savaş kahramanı olan Yedigey'i seçer;

-Kuttubayev neler yazıyor?

-Bilmiyorum.

-Nasıl bilmezsin? Herkes biliyor da sen bilmiyorsun ha?

-Bir şeyler yazdığını biliyorum, ama neler yazdığını nereden bileyim? Hem bana ne bundan? Canı yazmak istemiş yazıyor, kim ne karışır?

Akdoğan bakışlı adam mermi gibi delici gözlerini Yedigey'e çevirerek, şaşkınlık içinde yerinden fırladı:

-Kim ne karışır da ne demek! Herkes her istediğini yazabilir miymiş yani! Bunu o mu soktu senin aklına?

-Kimse benim aklıma bir şey sokmuş değil.

Akdoğan bakışlı adam onun cevabına hiç aldırmadı. İyice hırslanmıştı:

-Bak, işte düşman kışkırtması diye buna derler! Herkes aklına geleni yazarsa ne olur? Bunu düşündün mü hiç? Herkes aklına geleni yazacak ha! Sonu nereye varır bunun. Bu yanlış fikirleri nereden aldın sen? Hayır, dostum, hayır! Böyle şeylere izin verecek değiliz. Karşı devrime izin vermeyiz! (...)

-Anlıyorum, anlıyorum ya, öğrenmek istediğim bir şey var: Adam, oğlu için anılarını yazıyor, cephede başına gelenleri, Partizanlar arasında geçen yıllarını anlatıyor. Ne kötülük var bunda? (...)

-Yazmak hoşuna gidiyordur herhâlde. Düşüncelerini, kimseye anlatamadıklarını, çocukları büyüyünce okusunlar diye yazıyordu. Kötülük bunun neresinde?

Akdoğan bakışlı adam suçlayıcı konuşmasına devam etti:

-Düşündüklerini mi yazıyor? Nedir düşündükleri? Ne demek düşündüklerini yazıya dökmek? Tabii, düşüncelerini, kişisel fikirlerini yazıyor! Kendi kafasından geçenleri. Ashında yazıkları hiç de onun kişisel fikirleri değil. Boş yere dememişler 'Kalemin yazdığını nacak silemez.' diye! Herkes kendi fikrini yazacak olsa, nasıl başa çıkarız! (s. 216-218)

Rejimin kendini garanti altına almak uğruna akdoğan bakışlı memurlar tarafından insanlara baskıcı yüzünü göstermiş ve yazmanın "karşı devrim" olduğunu söylemişlerdir. Doğrusu yazma edimi, insanın dünya üzerindeki en önemli edimlerindedir. İnsan yazma ile geleceğe akmak ister. Abutalip'in de yazma isteği, çocuklarına akma isteğinin bir şeklidir.

Hannah Arendt (1976: 478), totalitarizmin varoluşsal repertuarımıza girmiş bir tehlike olduğundan bahsederken totalitarizmin yıkıcı ve tahrip edici yönüne dikkat çeker.

Akdoğan bakışlı memurun sürekli olarak baskıladığı ve suçlu bulmak için uydurduğu bir sürü yalanın içinde Abutalip kitabında bir de "Stalin'in yüksek dehası olmadan zaferi kazanmanın mümkün olamayacağını söylememiş! Bu

da gösteriyor ki Stalin yoldaşı aklına bile getirmemiş!” (s. 222) gibi gösterilmiştir diyerek kendi yükselmesi için basamaklarını önceden hazırlamıştır.

Cengiz Aytmatov (vd. 2000: 33), o devirde bütün Sovyetler Birliği’nde halk, *vatan ve ulu kösem Stalin*’le övünç duyuyorlardı, derken dönem insanının ruh ve hayal dünyasının kapılarını aralamak istemiştir.

Müfettiş Yedigey’e Abutalip’in sık sık yatılı okulları kötülediği, okullardan birinin kötülenmesinin bile bütün okulların kötü olduğunun söylenmesi demek olduğunu bu da Sovyetler’in eleştirisi olduğunu söylemesi üzerine Abutalip sonunda suçlu bulunarak *siyah deri çizmeli memurlar* (s. 213) tarafından tutuklanmıştır. Zira “*Hükümü verenin yüzünde görülen hazzı yaratan şey koşulsuz ve hızlı yargılamadır.*” (Canetti 2012: 299). O bakımdan müfettiş önceden kararını vermiş, Tansıkbayev’e “halk düşmanı” ve “ajan” gibi suçlamalarda bulunarak, kendisinden olmayanları vebalı bir şekilde dışlamış, Yedigey’i dinlememiştir bile.

Müfettiş Tansıkbayev’in yeni mevki ve makamlar için düzmece bir rapor ile tutuklattığı Abutalip’ten uzun süre haber alınmaz. Eşi ve çocukları ondan gelecek iyi haberleri beklerler. Bir süre sonra köye Abutalip’in “hain” olarak adlandırılarak öldürüldüğü haberi gelir. Bunun üzerine Yedigey, gerekli yerlere müracaat ederek, işin iç yüzünün ortaya çıkarılması için uğraş verir. Sonunda akdoğan bakışlı müfettişin *bütün yetkileri kaldırılmış, rütbesi indirilmiş, nişan ve madalyaları alınmıştır(r)*. (s. 381).

Umut Asanova (2008: 57), *Gün Olur Asra Bedel* adlı anlatı yapıcı ve yıkıcı özellikler taşıyan iki kültürün savaşıdır, derken insanların içerisinde iyilik ve kötülük gibi varoluşsal nüveler taşıdığını dile getirilir. Tansıkbayev’in temsil ettiği bütün değerler bu sefer hem de aynı isimde kendini uzay istasyonunun teğmeni olarak görüntü düzeyine çıkar. Hatta Yedigey zihninden sık sık “*Bu Teğmen Tansıkbayev sakın akdoğan bakışlı Tansıkbayev’in oğlu filan olmasın?*” (s. 364) aklından geçirir. Devleti *resmî tavri* ve *soğuk bir sesle* (s. 390) temsil eden Tansıkbayev, Ata-Beyit’e cenaze getiren Boranlıları karşılar. Yedigey’in kendisinden olarak gördüğü bu teğmene kendi dilinde derdini anlatmak isterken resmî tavrılı teğmen bu yaşlı bilgeye sık sık “yabancı yoldaş” diye hitap eder. Ardından da *benimle Rusça konuşun lütfen* (s. 390) diye ilave eder.

Yedigey’in bütün çabalarına rağmen Kırgız tininin barındığı mekân olan Ata-Beyit’e *yasak bölge* (s. 393) diye izin verilmez. İnsanın kendisinden olanı, kendini var eden değerler silsilesine dönüşmesi ve ana dilinin kuşatıcılığından, soğuk ve resmî tavrıyla hareket etmesi, iktidarın bireyleri kategorize ederek onlar üzerinden varlığını idame ettirmesi yönünden Tansıkbayev gibilerin durumu anlatıda oldukça önemlidir.

Anlatıda Raymalı Aga ile Begimay'ın öyküsü de iktidar halkalarının mikro planda toplumsal olarak kendini görüntü düzeyine çıkardığının görülmesi açısından önemlidir. Anlatıda Abdilhan, bireysel özgürlüklerin toplumsal normlar tarafından düzenlendiği bir yapının insani görünümünü oluşturur. Abdilhan, ağabeyi Raymalı Aga'yı Begimay adındaki genç bir kıza âşık olduğu sebebiyle, Barakbaylar boyunun yaşını bahane göstererek *bizi rezil rüsva ettin* (s. 347) *geleneklerimizi, törelerimizi hiçe sayıyor* (s. 348) gerekçesiyle verdiği cezayı uygulayan kişidir.

Foucault (2013: 51), toplumsal varlığın bütünlüğünü sağlayan, disiplinci zorlamalardan oluşan dar güvenlik bölgeleri vardır, derken toplumsalın bireyler üzerinde baskı yönüne dikkat çeker.

Bucak başkanlığı görevinin elinden alınmaması için harekete geçen Abdilhan aşiretin verdiği cezaya ilk olarak ağabeyinin tamburunu *azgın boğanın bakıcısını ayakları altına alıp üzerinde tepinmesi gibi, zıplaya zıplaya parçalar* (s. 349) Daha sonra Raymalı Aga'nın en önemli varlıklarından biri olan Aktal-Teke cinsinden olan Sarala'nın eğerini çıkararak bir kenara atar.

Bütün zenginliği *kopuzunun sesi ile Sarala'nın yürüyüşü* (s. 335) olan Raymalı Aga, bu iki iletişim nesnesinin kesintiye uğraması üzerine Begimay'a döneceğini/gideceğini söylemesi üzerine bu sefer de delirdiği söylenilerek kayın ağacına elleri arkada bağlanır, dualar okunur, tütsüler yakılır, kötü ruhlar def edilmeye çalışılır... Tam anlamıyla linç girişiminin yaşandığı, toplumsal normların bireysel özgürlükleri baskıladığı bir ortamda insanın kardeşi tarafından bu zulümleri görmesi iktidar halkasının mikro planlı bir örneğidir. Nitekim "*Raymalı Aga'nın trajik öyküsü, 'devletin her yerdeliği'nin, daha minyatür boyuttaki tekrarıdır.*" (Korkmaz 2008: 56) Böylelikle toplumsal olanın, bireysel olan üzerindeki böylesi tahripkâr bir baskı uygulaması, kabilenin bir bakıma geleceğe akması olarak değerlendirilen töre üzerine oturtulması da ayrıca manidardır.

Baskılandığı ve yok sayıldığı "töre" karşısında kardeşi Abdilhan'a türkülerle cevap vermek ister. Özgür iradesi ile dünyanın bozulmuşluğuna insanların kokuşmuşluğuna karşı *göklere çıkmak* (s. 363) ister. Göklere çıkma isteği şüphesiz insanoğlunun yeryüzünün sıkıcılığında ve baskısından kurtulmak için ruhunu enginlere açma hülyasının bir sonucudur.

Anlatıda iktidar erişim alanlarını tıkararak insanların bir noktadan dünyaya bakmalarını, bakış açılarını kısıtlayarak onları baskı altında tutar. Sık sık iktidar odaklarının yeşermesi için, kudret tanrısına kurbanlar sunarak yükselmeye çalışan insanlar tarafından determine edilir. İnsanların bir birini ihbar etmesi, ölümler üzerinden terfi alındığı bir yerde iktidar ilişkilerinin her yerdeliğine dikkat çekilmiş olup, biyo-iktidarın kendi varlığını idame etmek uğruna kimsenin gözünün yaşına bakmadan, insanları kapatmaları ve hata öl-

dürmeleri görülmektedir. İnsanın bütün yaratıcı ve yaşatıcı edimlerini yok sayan rejim, kendi varlığı için yeni kurbanlar bulmaya sık sık devam edecektir.

1.2.3. Gözetim

18. yüzyıl sonu ile beraber insanlar artık iktidar tarafından halkın önünde cezalandırılan, işkencelere tabi tutulan veya öldürülen kimseler olmanın dışına çıkarak erki elinde bulunduranların yirmi dört saatlik gözetimi altına girmişlerdir. Biyo-iktidarın gelişmiş şekli olarak yüzyıllardan beridir insanoğlunun içerisinde bulunan gözetleme-itaatkâr kılma potansiyelinin bir sonucu olarak modern devletlerin gözetim yöntemine sıklıkla başvurdukları görülmektedir.

Modern toplumlar, toplumu düzene sokmanın kamu önünde kanlı cezalar vermek gibi geleneksel yöntemleri, etkili biçimde gereksiz kılacak rasyonel bir aracını geliştirmişlerdir. Dış denetim ve kısıtlamalara güvenmektense, modern sosyal kurumlar, hayatın düzenlenmiş ve belirlenmiş, bir yolda sürmesini garanti eden bir dizi disipline edici uygulama kullanır; askerî talimlerden okul formlarına, sosyal yardım dosyalarından fabrika işçisinin yakından izlenen işine kadar, modern sosyal disiplin süreçleri gayet göze batacak şekilde betimlenir. (Canpolat 2005: 131-132)

Bu yöntem çeşitli şekillerde iktidar ilişkilerinin kurulması ve gelişmesi için geliştirilmiş, insanların gündelik yaşamını kontrol altına alır hâle gelmiştir. Böylece modern hayatta çeşitli yollarla varlığını sürdüren gözetim yöntemi daha çok; okul, hastane, askeriye vb. alanlarda gelişmiştir. İktidar ilişkilerinin her yerde olduğunu söyleyen Foucault, bu ilişkiler yumağından kurtulamayacağına söyler.

Michel Foucault'nun gözetim olgusunun sanayi toplumuyla beraber on sekizinci yüzyılda kendini zorla dayattığından bahsederek gözetim olgusunun anlaşılması için J. Bertham'ın "Panopticon"unu örnek verir. (Foucault 2007: 97) 1971'de yayımlanan Panopticon bir hapisane planıdır. Halka biçiminde bir bina olarak tasarlanan hapisanenin ortasında bir kule, kulede de bir gözetmen bulunmaktadır. Bu gözetmen her şeyi görebilirken hücrelerdeki gözetmeni göremez. Böylelikle hücreleri ve kişileri en ince ayrıntısına kadar gözetleyebilir.

Bertham'a göre, Panopticon bir hapisane modeli olmaktan çok, pek çok işlevi içinde barındıran bir plandır. Örneğin Panopticon ile ıslah edilmeyenler cezalandırılabilir, deliler gözetlenebilir, kötüler ıslah edilebilir, şüpheliler kapatılabilir, tembeller çalıştırılabilir, acizlerin bakımı ve hastaların tedavisi yapılabilir. (Canpolat 2005: 132)

Michel Foucault, Panopticon'u insanlığın yüzyıllardır içerisinde barındığı bir rüya olarak yorumlarken, Panopticon'un zamanı ve mekânı aşan yönüne dikkat çeker. Bertham tarafından Yunanca "göz önündeki yer" anla-

mında kullanılan Panopticon, iktidarın bireyler üzerindeki hegemonyasının mikrokozmosmik açılımını yapmış gibidir.

Foucault'ya göre Panopticon ile beraber, artık soruşturmanın yerine bir kimseyi aralıksız gözetlemek ve incelemek söz konusudur. (Canpolat 2005: 133)

Gün Olur Asra Bedel adlı anlatıda, gözetim daha çok görünmeden gözetleme üzerine kurulmuştur. Belli bir ideolojik altyapıya sahip olarak yetişen insanların söylem birliklerinde sürekli olarak, yukarıdan izlenildiği izlenimine sahip olunur. Anlatıda geçen şu alıntı bunu göstermektedir;

“Çeşitli okullara, yetiştirme kurslarına göndermişlerdi de ne olmuştu. (...) belki de bir yerlerde onun kendinden başka biri olmasını, yalnız Sabitcan olmasını bekleyen, gelince de avucunun içine alan şeytan gibi her şeyi gören, sezen biri vardı.” (s. 395)

Rejimin “şeytan gibi avucunun içine aldığı” bir ortamda insanların özgür eylem alanlarını yitirdiği, yapay olarak düşündüğü ve kişisel anlamda dogmaların hâkim olduğu görülür. Nitekim rejim *her şeyi görür ve her şeyi sezer*'di. Böyle bir ortamda iktidarın kendi varlığını her yerde hissettirmesi insanlar üzerinde devletin ideolojik aygıtlarının ne denli işlevsel hâlde olduğu görülür. Böylelikle insanların her şeyi gören, bilen ve sezen rejim karşısında eli kolu bağlıdır.

Althusser, *“İktidarın görünmez olduğu fikrine katılmakla birlikte aynı zamanda eklediği şey iktidarın kendini görünür kılabilme adına çeşitli elemanlar kullandığıdır.”* derken, iktidar halkalarının, gözetleme ve dinleme gibi devletin ideolojik aygıtlarının heryerdeliğine dikkat çeker. (Özdel 2012: 25) İnsanların gözlemlendiği, bireysel özgürlüklerini yitirildiği böylesi bir ortamda öznelerin nesneleştirilmesi gereği onları denetim altına alma ve itaatkâr kılma özellikleri gelişir.

Bireyleri kendilerini yönetme hakkını iktidara kendi rızasıyla verdiği ideolojilerde özneler, kendilerini özgür hissedecek ve kendi sağlığını devletin sağlığı sanacaktır. İnsanların yirmi dört saat devletin ideolojik aygıtları tarafından gözetlendiği bir ortamda özgür öznelerin direniş odaklarını yok edecek ve onları işlevsiz hâlde çevirebilecektir. Rejimin her şeyi gören ve sezen tavrı insanlar üzerinde “korku iktidarı”nı doğurarak öznelerin özgür eylem alanlarının yitilmesine sebep olacaktır.

Sonuç

İnsanoğlu pratik eylemlerde bulunan bir varlık olarak kalmayıp aynı zamanda bilen ve kavrayan bir varlık olarak da gelişme gösterir. Ancak “bilen” ve “kavrayan” ben, daha çok baskılandığı ve yok sayıldığı anlarda, erki elinde

bulunduranların “benzeri kılma” politikasının bir ürünü hâline gelerek “bilen” ve “kavrayan” değerlerini yitirir.

Gün Olur Asra Bedel adlı anlatı, iktidarın öznelere baskılayarak onları nesneleştirilmesinin üzerinde sıklıkla durur. Sovyetler döneminin ideolojik anlamda en güçlü -Stalin- zamanında gerçekleşen olaylar, iktidarın insan varlığından nasıl beslendiğini gözler önüne sermektedir.

Sovyetler Birliği’nin en önemli ideolojik merkezlerinden birisi olan Sovyet yatılı okullarından yetişen bireyler, ontik anlamda kendi içine oturmayı başaramamış, sloganik söylemlere tutunmuş birer “taslak kişi” olarak karşımıza çıkarlar.

Anlatısının ana matrisini temellendirmek üzere Aytmatov mitik dönemden karşımıza çıkarttığı mankurt örneği ile insanın ötekileşme/nesneleşme sürecinin tarihsel bir ontolojisini yapar. Böylelikle eser yatay boyutta karakterlerin bireysel yaşam serüveni üzerine kuruluyken dikey boyutta, tarihsel düzlemde zamanla değişmez olan üzerine kurulur.

Anlatının biri mitik (Colaman) biri çağdaş (Sabitcan) mankurtlarını oluşturan bu iki kişi zamanın ve mekânın sınırlarını aşarak insanlığın içerisindeki yapıcılığın ve yıkıcılığın kökensel olarak tarihini anlatı boyunca oluştururlar. Mitik dönem karakteri Colaman’ın modern zamanda tabedilerek görüntü düzeyine çıkarılması, zamanın ve mekânın sonsuzluğunda yüzen insan ruhunun asırlardır kendisi olma yolundaki en önemli mitik göndergelerden birisini oluşturur.

Yalıtık bir kültür ortamında yetiştirilen Sabitcan, mitik dönemdeki Colaman gibi bütün kendine dönüş çağrılarını kapalıdır. Ve hatta onları sık sık reddederek küçümser.

Anlatıda genellikle, öznelere nesneleştirmekten kurtaran çağrıları gönderen yazar, bunların hemen hiçbirine cevap alamaz. Toprağın tuzunu ve terini oluşturan kişilerin başında gelen Yedigey, anlatı boyunca karşımıza çıkan kendine çağrının en önemli temsilcilerinden birisidir.

Yedigey’in babasının cenaze merasimi için köye gelen Sabitcan’a “mimetik bellek” alanlarını açma girişimleri sıklıkla reddedilir. Gençlerin kendi cenaze merasimleri hakkında hiçbir fikir sahibi bile olamayışı Yedigey’i sıklıkla düşündürmüştür. Nitekim Yedigey sık sık Sabitcan’ın zihnine şok dalgaları yaparak bir bilinç hâli doğurmak ister. Zira, *gençler (...) görsünler anlasınlar*. Ancak bu çağrışım aşamaları Sabitcan’a hiçbir etki etmez.

Anlatının ikinci en önemli şok dalgalarını ise “yazarın sözünü emanet ettiği kişi” olan Nayman Ana gönderir. Savaş sırasında Juan Juanlar’a esir düşen ve kafasına şiri geçirilerek mankurtlaşan Colaman’a şok dalgaları anesi tarafından gönderilir. Nayman Ana’nın sık sık “*Senin adın Colaman’dır,*

Babanın adı Dönenbay, Sen bir Nayman'sın!” diyerek zihin açıcı egzersizleri fayda vermez. Nitekim mankurt oğul tarafından öldürülen Nayman Ana, ak yazmasından çıkan Dönenbay kuşu ile öldükten sonra bile bu çok dalgalarını göndermeye devam eder; “*Adını hatırla! Kim olduğunu hatırla! Babanın adı Dönenbay! Dönenbay! Dönenbay!*”

Anlatının üçüncü kendine çağrı dalgalarını gönderen ise halkın vicdanını temsil eden Abutalip'tir. Kendine çağrı aşamasını ilk iki aşamanın dışına çıkararak yazıyı da ekleyen bu aydın bilinç, yazdıklarıyla mikro planda kendi çocuklarını makro planda ise tüm Kırgız/Kazak halkına çağrı göndermek ister. Nitekim O, *çocukları, yedirip içirmek, terbiye etmek görevimiz* diye düşünür. Ancak ilk iki çağrı gibi Abutalip'in bu çağrısı da başarısızlığa uğrar.

Anlatıda son olarak bireysel anlamda toplumsalın baskısı altında bulunan Raymalı Aga'nın Begimay için yaktığı türküler, anlatının mikro planlı kendine çağrı izleğini oluşturur. Raymalı Aga'nın gelenek ve göreneklerin baskı altına aldığı benliği en önemli varoluşsal atılımlardan olan aşkı, silmiş ve hiçe saymıştır. Raymalı Aga'nın mikro plandaki Begimay, makro planda ise dünya insanlığının yüreğine kadar alçalan türküleri, anlatıda kendine çağrının son halkasıdır. Raymalı Aga'nın türküleri, toplum tarafından hiçe sayılan, öldürülen aşkın yeniden dirilmesi ve aevlendirilmesi meselesidir.

Anlatıda bütün erişim alanlarının kesintiye uğradığı, iktidarın Foucault'nun deyimiyle her yerde olduğu bir ortamda Aytmatov zamanı ve mekânı aşarak insanlığın içerisindeki döngüsel bir nitelik taşıyan yapıcılığın ve yıkıcılığın kökensel arkeolojisini yaparak, toplumun ortak hafızasına kazımak ister.

Kaynaklar

- ALTHUSSER, Louis (2003), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev.: Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yay.
- ARENT, Hannah (1976), *The Origins of Totalitarianism*, New York, Harcourt.
- ASANOVA, Umut (2008), “Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Kültür Bunalımının Felsefesi”, Çev.: Lilia Alkaya. *Türk Edebiyatı: Cengiz Aytmatov Özel Sayısı*, S 418, s. 54-58.
- ASSMAN, Jan (2001), *Kültürel Bellek*, Çev.: Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- AYTMATOV, Cengiz (2010), *Gün Olur Asra Bedel*, Çev.: Refik Özdek, İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ.
- AYTMATOV, Cengiz vd. (2000), *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı*, Akt.: Banu Muhyeva, Ankara, Tolkun Yay.
- AYTMATOV, Cengiz vd. (2002), *Şafak Sancısı*, Çev.: Damira İbragim, İstanbul, Da Yay.
- CANETTI, Elias (2012), *Kitle ve İktidar*, Çev.: Gülşat Aygen, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- CANPOLAT, Nesrin (2005), “Foucault'nun İktidar Anlayışı”, *Kadife Karanlık*, İstanbul, Su Yay., s. 98-112.

- CANPOLAT, Nesrin (2005), “Mimari Panopticon”, *Kadife Karanlık*, İstanbul, Su Yay., s. 132-134.
- CANPOLAT, Nesrin (2005), “Gözetim”, *Kadife Karanlık*, İstanbul, Su Yay., s. 130-132.
- ÇELEBİ, Vedat (2013), “Michel Foucault’da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1.
- DELEUZE, Gilles (2013), *Foucault*, Çev.: Burcu Yalım-Emre Koyuncu, İstanbul, Norgunk Yay.
- DEVECİ, Mutlu (2009), “Gün Olur Asra Bedel Romanında Özgürlük Sorunu”, *Cengiz Aytmatov*, Ed.: Ramazan Korkmaz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 247-259.
- FOUCAULT, Michel (2005), *Özne ve İktidar*, Çev.: Işık Ergüden-Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- FOUCAULT, Michel (2007), *İktidarın Gözü*, Çev.: Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- GARİPER, Cafer vd. (2014), “Aytmatov Anlatılarında Özne ve İktidar: Cengiz Han’a Küsen Bulut Örneği”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, S 11, s. 107-124.
- KOLCU, Ali İhsan (2008), *Cengiz Aytmatov Üzerine Yazılar*, Erzurum, Salkımsöğüt Yay.
- KORKMAZ, Ramazan (2008), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara, Grafiker Yay.
- MANNHEIM, Karl (2008), *İdeoloji ve Ütopya*, Çev.: Mehmet Okyayuz, Ankara, De Ki Baskı Yayım.
- ÖZDEL, Gizem (2012), “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve ‘Panoptikon’ ve ‘İktidarın Gözü’ Göstergeleri”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, Volume 2, Issue 1, s. 22-29.
- ÖZMAKAS, Utku (2014), “Foucault: İktidardan Biyoiktidara”, *Cogito*, S 70-71, s. 53-81.
- ÖZTÜRK, Şeyda (2014), “Foucault”, *Cogito*, S 70-71, s. 5-8.
- RUSSELL, Bertrand (2014), *İktidar*, Çev.: Mete Ergin, İstanbul, Cem Yay.
- SÖYLEMEZ, Orhan (2002), *Cengiz Aytmatov Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*, Ankara, Karam Yay.
- Türkçe Sözlük* (2005), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.
- ŽIŽEK, Slavoj (2011), *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yay.

